

ՏՈՐՈՍ ԼԵՌԱՆ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՈՐԴՆԵՐԸ

(Շարայարութիւն եւ վերջ¹.)

Բ

ՀԱՃԻՆ ՔԱՂԱՔԸ.

Հաճինը հին Կատաոնիոյ սահմանին վրայ Գըր-մըզ-Տաղին հիւսիսիսային կողին վրայ լեռնապատ դաշտի մը մէջ շինուած քաղաք է : Լայնութեան 34° եւ երկայնութեան 38° աստիճաններուն տակը կիյնայ :

Քեօքէն-Սու ըսուած գետակը որ Պիւռամոսի մէջ կը թափի, այս քաղաքիս մօտ կը ըլլի . եւ քաղաքը Խոզան-Օղլուին իշխանութեան տակն է : Հաճինին տեսքը ամփիթէատրոնի ձեւով՝ շատ գեղեցիկ է, բայց քովը մօտենալը խիստ դժուար . վասն զի երկու ժայռերու մէջ պզտիկ անցք մը կայ մինակ այս քաղաքը հանող : Հաճինի մէջ 2,000 տունի չափ Հայ կայ, եւ 15 կամ 20 տուն տաճիկ . երեք եկեղեցի ունի, մէյմըն ալ վանք՝ որ Սսայ Կարուղիկոսարանին իշխանութեան տակն է : Բնակիչները վաճառական ու երկրագործ են . քաղաքին քովերն եղած գետինները կը բանեցընեն եւ սքանչելի բերքեր կը հանեն : Հաճինին չորս կողմը շատ բլրակներ ալ կան ուր Հայերը ամառ ատեն իրենց կենդանիները կ'արածեն : Խոզան-Օղլուն հոն իր իշխանութիւնը ուրիշի ձեռքով կը բանեցընէ : Մանկըր-Օղլու Մարտիրոս անունով հայ մը որ իրեն շատ հաւատարիմ է՝ այն կառավարութիւնը ձեռք առած է, եւ տուրք մը կը վճարէ անոր :

Հայ աղայէն գատ քաղաքը իշխանաւորաց ժողով (մէճլիս) մըն ալ ունի, որ Մեհեմմետ-Աղային կիմացընէ ամեն բան ինչ որ քաղաքին ներկայ եւ ապագայ վիճակին օգտակար կընայ ըլլայ :

Հաճնեցոց բնաւորութիւնը Զեյթունցիներէն շատ տարբեր է : Հաճնեցիք (որոնց քաղաքը տեսքին ու դրիցը կողմանէ Սսոյ շատ կընմանի կըսեն) ճարտարութեան, վաճառականութեան ու երկիր բանելու ետեւէ կը ըլլան . ոչ միայն աւագակութիւն չեն ըներ, այլ եւ ընդհակառակն խաղաղասէր, հիւրասէր եւ իրենց պատիւը զիտցող մարդիկ են : Խոզան-Օղլուին գիւնուորութեան ոչ երբեք մարդ կուտան, եւ որչափ որ ձեռքերնին է կընային որ Տաճկաց տէրութեան եւ լեռնական իշխանին կոխներուն մէջ չխառնուին . եւ սակայն Խոզան-Օղլուն իրենց գլխաւոր տէր կը ճանչ-

POPULATIONS ARMÉNIENNES DU MONT TAURUS.

(Suite et fin¹.)

II

LA VILLE D'HADJIN.

Hadjin est une ville située au pied de l'un des contre-forts septentrionaux du Kermès-dagh, sur les confins de l'ancienne Cataonie et dans une plaine entourée de tous les côtés par des montagnes. Sa position répond au 34° latitude et au 38° longitude.

Le Gokin-Sou, l'un des affluents du Pyrame, prend sa source près de cette ville, qui est placée sous la dépendance de Khozan-Oglou. L'aspect de Hadjin, qui est bâti en amphithéâtre, est des plus pittoresques; l'accès en est difficile : une gorge étroite entre deux rochers est le seul chemin praticable qui y conduise. Hadjin compte environ 2,000 maisons arméniennes et 15 à 20 habitations turkomanes; il possède en outre trois églises et un couvent dépendant du siège patriarcal de Sis. Les habitants sont marchands ou laboureurs; de nombreuses fermes, qu'ils cultivent et dont ils tirent d'excellents produits, entourent la ville. L'été, les Arméniens font paître leurs troupeaux sur les plateaux qui, de toutes parts, bordent Hadjin. Khozan-Oglou y exerce son autorité par délégation : un chef arménien, Manguer-Oglou Mardiros, qui a toute sa confiance, est investi de ses pouvoirs et paie tribut à ce redoutable montagnard.

Outre l'agha arménien, cette ville a une assemblée de notables (*medjlis*) chargée de veiller à ses intérêts et de rendre compte à Katerdji-Méhemmed-Agha de tout ce qui peut intéresser son avenir et son indépendance.

Le caractère des Hadjiniotes diffère essentiellement de celui des habitants du Zeithoun : ceux-là, dont la ville a, dit-on, beaucoup de ressemblance avec Sis pour le site et la position, se livrent à l'industrie, au commerce et à la culture de leurs terres; loin de s'adonner au brigandage, ils sont, au contraire, hospitaliers et honnêtes. Ils se défendent de fournir des guerriers à Khozan-Oglou, et observent, autant qu'il est en leur pouvoir, une neutralité absolue dans les démêlés qui souvent divisent les autorités turques et le chef de la montagne. Cependant ils reconnaissent ce dernier pour leur suzerain, tout en s'attachant à évi-

¹ Տես Թիւ. 2.¹ Voir le numéro précédent.

նան եւ միշտ կըշանան որ իրենց ու Կեսարիոյ, Ատանայի եւ Մարաշի փաշաներուն հետ կոխ չունենան. վասն զի իրենց քաղաքը անոնց երկիրներուն մօտ է: Հաճնեցիք իրենց երկրին եւ ճարտարութեանը բերքերը Կեսարիա, Տարսոն եւ Մարաշ կըղըրկեն, եւ հոն իրենց գլխաւոր վաճառականները խանութ ու բոքակիցներ ունենալով՝ այն բաները կըծախեն, եւ անոնց տեղը Գաղղիոյ գործարանաց բերքերը կըղըրկեն որ շատ յարգի են այն երկիրներուն մէջ:

Գ.

ԿԵՍԱՆՈՒՐ-ՏԱՂԸ.

Այս լեռանց Կեսավուր-Տաղը կամ *Լերինք անհաւատից* ըսուելուն պատճառը այն է որ հոն խիստ շատ Հայեր կան. քրիստոնեաները ճաճկներէն զատելը դժուար է, վասն զի ամենքն ալ տաճկերէն կըխօսին ու տաճկի հագուստ կընագնին. իրենց գեղերուն մէջ ոչ մզկիթ կայ եւ ոչ եկեղեցի:

Կեսավուր-Տաղը երբայլու համար երեք կամ չորս ճամբայ միայն կայ. անոնք ալ ժայռերու մէջ փորուած են. լեռները տեղ տեղ անտառներով ծածկուած են, եւ շատ պարարտ արօտներ ունին, մանաւանդ վերի կողմերը. Փայասէն կըսկսին ու ինչուան Մարաշ կերթան, որ հարաւէն հիւսիս երթալով՝ երկու օրուան ճամբայ հեռու է: Կեսավուր-Տաղըն հիններուն Ամանուս ըսած լեռն է, եւ լայնութեան 34° եւ 35° աստիճաններուն տակը կիյնայ, իսկ երկայնութեան 38° եւ 37°:

Բնակիչները վրանաբնակ չեն, հապա լեռան զառիվայր տեղերուն եւ բլրակներուն վրայ շինուած գիւղերը կըբնակին, որ երեք գաւառ բաժնուած են, այսինքն Իզէիր Սանճաղը, Ուլաշը եւ Պուլանըգ:

Այն գաւառները մէյմէկ գլուխ ունին: Երբոր Եգիպտացիք հոն տիրեցին, երեքին մէջ ամենէն զօրաւորը Զէյրուն-Օղլուն էր:

Կեսավուր-Տաղին բնակչաց բուռն վրայ ամենքը համաձայն չեն: Եգիպտացւոց տերութիւնը կարծէր քէ լեռնական իշխանները 7,000 զինուոր կրնան հանել. իսկ ուրիշները կըհաստատեն քէ 5,500 կամ 6,000էն աւելի մարդ չեղեր հոն գէնք բանեցընել կըցոյ:

Կեսավուր-Տաղըն Փայասի պէյին իշխանութեան տակը կըհամարուի:

ԳՐԻԳՈՐ ՊԵՏԸԲԼԵԱՆ

Աշ. Արեւ. Բագմ. Վարժարանին:

ter les contestations qui pourraient s'élever entre eux et les pachas de Césarée, d'Adana et de Marasch, sur les frontières desquels ils se trouvent placés. Les Hadjiniotes envoient les produits de leur sol et de leur industrie à Césarée, Tarsous et Marasch, où leurs principaux négociants ont des comptoirs et des correspondants qui se chargent de la vente et leur font passer en échange des marchandises françaises, qui sont très-appreciées et très-répandues dans ces contrées.

III

LE GUIAVOUR-DAGH.

Les montagnes du Guiavour-dagh, ou des Infidèles, sont ainsi appelées à cause du grand nombre d'Arméniens et de Grecs qu'on y trouve. Il est difficile de distinguer les Chrétiens des Turcs, car ils parlent la langue de ces derniers et portent les mêmes vêtements: leurs villages n'ont ni mosquées ni églises.

Le Guiavour-dagh n'est accessible que par trois ou quatre points et par des sentiers pratiqués dans les rochers. Couvertes de forêts en beaucoup d'endroits, ces montagnes sont riches en pâturages, surtout vers les sommets: elles commencent à Payas et s'étendent jusqu'à Marasch, qui est à deux grandes journées de marche, dans la direction du sud au nord. Le Guiavour-dagh répond à l'*Amanus mons* des anciens, et se trouve entre les 34° et 35° latitude et les 38° et 37° longitude.

Les habitants ne sont pas nomades; ils cantonnent dans des villages répartis sur les versants et les plateaux de la montagne, qui est divisée en trois districts: Uzëir-Sandjaghe, Oulashle et Boulanek.

La population de ces districts obéit à trois chefs, dont le plus influent était, au temps des Égyptiens, Zéithoun-Oglou.

On n'est pas d'accord sur le chiffre des populations du Guiavour-dagh. L'autorité égyptienne prétendait que les chefs montagnards pouvaient lever 7,000 combattants, tandis que d'autres affirment que le nombre d'hommes en état de porter les armes n'excède pas 5,500 à 6,000.

Le Guiavour-dagh est sous la dépendance nominale du bey de Payas.